

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-0061>

Тактика допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості

Метою статті є висвітлення тактики допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. Для досягнення цієї мети було передбачено розв'язання таких завдань: сформувані основні засади допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості; висвітлити особливості застосування тактичних прийомів залежно від слідчої ситуації допиту малолітніх потерпілих. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано з урахуванням поставленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Визначальним є загальний діалектичний метод наукового пізнання. З-поміж спеціальних методів дослідження використано такі: порівняльно-правовий – під час аналізу міжнародного та національного законодавства, наукових категорій; системно-структурний – для формулювання завдань, які можна реалізувати під час проведення допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи й статевої недоторканості. **Наукова новизна** полягає у виокремленні міжнародних стандартів допиту дітей, які впливають зі змісту Конвенції ООН «Про захист прав людини та основних свобод» 1950 року, Конвенції ООН «Про права дитини» 1989 року, Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року, Керівних принципів, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних із участю дітей-жертв і свідків злочинів, 2005 року. Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 року, Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього до дитини, 2010 року тощо. Ці та інші важливі міжнародні документи формують правові засади, визначають основи діяльності органів правозастосування у сфері відправлення правосуддя щодо неповнолітніх. Важливим є забезпечення дотримання високіх міжнародних стандартів поведінки з малолітніми, які є потерпілими від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, зокрема шляхом застосування технології «child-friendlyroom» – «кімнати, дружньої до дитини», «зеленої кімнати» під час проведення допиту. **Висновки.** Допит як вербальна слідча (розшукова) дія має ключове значення для отримання показань малолітнього потерпілого про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, однак потребує врахування тактики його проведення, а саме: тактичних прийомів і криміналістичних рекомендацій.

Ключові слова: кримінальне провадження; криміналістична тактика; криміналістика; тактичний прийом; психологічний контакт; дитина; «зелена кімната».

Вступ

У процесі розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, учинених щодо малолітніх, проведення такої вербальної слідчої (розшукової) дії, як допит, є обов'язковим.

Різновидом цієї слідчої (розшукової) дії є одночасний допит двох раніше допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Однак законодавець встановив заборону проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним (ч. 9 ст. 224 КПК України) (Zhaldak, 2019, р. 304). Проте, вказана слідча (розшукова) дія може бути проведена для з'ясування причин розбіжностей у показаннях малолітніх потерпілих і свідків.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства, малолітньою особою є дитина до

досягнення нею чотирнадцяти років (п. 11 ч. 1 ст. 3 КПК України), а неповнолітньою – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України) ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Малолітні є найбільш вразливою групою при вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. Вік потерпілих від злочинів цієї групи різний, але для допиту потерпілої дитини характерні певні особливості.

Ці та інші процесуальні, організаційні, тактичні, психологічні особливості впливають на тактику допиту малолітніх потерпілих як учасників кримінального провадження під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. Розглянемо їх детальніше.

Мета і завдання дослідження

Мета полягає у висвітленні тактики допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. Для її досягнення слід розв'язати такі завдання: сформувані основні засади допиту малолітніх

потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості; розкрити особливості застосування тактичних прийомів та їх комбінацій залежно від слідчої ситуації допиту малолітніх потерпілих.

Концептуальні засади тактики допиту висвітлено в працях В. П. Бахіна, В. Г. Гончаренка, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітька. Деякі проблеми проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів проти статевої свободи та недоторканості, вчинених щодо малолітніх, висвітлені в дисертаційних дослідженнях А. Ю. Лісової (Lisova, 2014), Т. П. Матюшкової (Matiushkova, 2006), Є. С. Хижняка (Khyzhniak, 2013).

Виклад основного матеріалу

Слідча (розшукова) дія – допит – є однією із найскладніших і потребує високої професійної майстерності слідчого. Під час її проведення слід урахувати психологічні риси учасника кримінального провадження (Chornous, & Shykoriak, 2018, p. 47). Допит передбачає постійний вплив один на одного його учасників. Запорукою ефективного проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії є встановлення психологічного контакту. Вчені розглядають встановлення психологічного контакту (Braverman, 2019, p. 65) як психологічний процес із певними особливостями прояву на кожному з етапів.

Досягнення завдань допиту під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи можливе шляхом послідовного поєднання тактичних прийомів відповідно до криміналістичних рекомендацій.

Отримати достовірну та повну інформацію від малолітнього потерпілого – складний процес, оскільки він залежить не лише від розвитку дитини, її світосприйняття, індивідуальних особливостей тощо, але й тактики проведення слідчої (розшукової) дії. Найчастіше показання потерпілого є першочерговим джерелом інформації щодо характеру події злочину.

З огляду криміналістики процес допиту малолітнього потерпілого можна поділити на відповідні етапи: підготовчий, робочий, заключний.

Підготовчий етап охоплює дії, які передують контакту з дитиною та полягають у збиранні інформації щодо її особистості. Володіння такою інформацією дозволить установити правильний контакт із дитиною.

Під час планування допиту малолітнього потерпілого від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, необхідно визначитися з: місцем, часом проведення допиту, його учасниками, іншими організаційними умовами, урахувати тактичні особливості. Тактично правильний вибір

моменту проведення допиту малолітнього потерпілого залежить і від таких чинників:

– час, який минув від події злочину до моменту допиту;

– період доби, у який відбулася подія злочину, та час проведення слідчої (розшукової) дії;

– умови й тривалість допиту тощо.

Слід враховувати, що чим меншою є дитина, тим коротшим повинен бути період між допитом і подією злочину. Також не рекомендовано проводити допит малолітнього потерпілого одразу після вчинення злочину або через невеликий проміжок часу, оскільки це може призвести до несприятливих наслідків (Akhtyrskaya et al., 2010, p. 34).

Тактично неправильним є проведення допиту потерпілого в місці, де він міг зазнати травматичного досвіду. Не рекомендовано проводити допит дитини за місцем її проживання, оскільки це може спричинити подальшу асоціацію місця її проживання з пережитою травмою або створить ситуацію, коли вона не зможе сфокусуватися на запитаннях слідчого й повідомити необхідну інформацію.

Проводити допит малолітнього потерпілого від злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості варто тоді, коли він перебуває в безпечній, стабільній сімейно-виховній ситуації та ізольований від осіб, які можуть йому загрожувати або маніпулювати ним. Момент проведення допиту слід планувати, зважаючи на розклад дня та інтереси неповнолітнього.

Тривалість допиту потерпілого потрібно узгоджувати з індивідуальними особливостями дитини. Чим молодшим є потерпілий, тим швидше він втомлюється, і тим легше вплинути на його пізнавальні процеси. У такому випадку дитина гірше зосереджується й слабше мобілізує пам'ять. Утома може також спричинити схильність до навіювання, випадкових і непродуманих відповідей, аби завершити обтяжливу розмову. Під час допиту важливо спостерігати за малолітнім і реагувати на сигнали, що засвідчать його втому. За її наявності варто зробити перерву або змінити тему (Akhtyrskaya et al., 2010, p. 65).

Слід обмежити кількість осіб, які беруть участь чи присутні під час проведення допиту малолітнього, особливо тих, що активно поводять себе у процесі розмови з потерпілим, оскільки це може викликати в нього відчуття дезорієнтації, знизити увагу, призвести до втрати довіри й таким чином обмежити готовність до взаємодії.

Відповідно до ст. 226 КПК України, допит малолітньої особи проводять у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Згідно з криміналістичними рекомендаціями, слід уникати того, щоб педагог чи психолог (які мають бути однієї статі з дитиною) були зі школи або освітнього,

виховного закладу, який відвідує особа. Також вони повинні бути попереджені про недопущення розголошення даних досудового розслідування. У законі не визначено конкретні функції педагога й психолога. Але основна функція як педагога, так і психолога на допиті – устанавлення контакту з допитуваним малолітнім потерпілим. Їхня допомога необхідна під час отримання та оцінки показань.

Під час допиту малолітнього потерпілого має право бути присутнім його законний представник. Але існують випадки, за яких слід визнати тактично неправильним допит малолітніх осіб у присутності батьків, оскільки це нерідко сковає потерпілих, перешкоджає отриманню від них правдивих показань. Часто діти не хочуть розкривати правдиву інформацію в присутності батьків через сором із приводу завданої кривди, побоюються їхньої реакції або намагаються їх захистити від емоційно важкої інформації. Розповідаючи про травматичний досвід, малолітні відчувають емоційне напруження близької їм людини, особливо батьків, що природно спричинює додатковий психічний тягар. Крім того, присутність батьків, навіть за їх пасивної поведінки, може сприйматися як форма тиску на потерпілого та створювати підставу для того, щоб поставити під сумнів вірогідність розповіді. І, нарешті, присутність батьків під час проведення допиту потерпілого унеможливить надалі виконання ними ролі свідка в справі (Budzynska, 2007, p. 20).

У статті 227 КПК України передбачено право слідчого, прокурора за клопотанням потерпілого чи з власної ініціативи у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього потерпілого, обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі в кримінальному провадженні й залучити замість нього іншого законного представника.

На підготовчому етапі відбувається безпосереднє знайомство з малолітнім потерпілим, пояснення йому мети зустрічі та ролі осіб, які проводять опитування, а також встановлення контакту з ним. У цей час важливо зрозуміти, чи в змозі малолітній відрізнити правду від обману, й пояснити йому обов'язок говорити правду.

Слідчий має забезпечити таке взаєморозуміння з допитуваною особою, щоб процес спілкування про дуже важливі, а іноді й неприємні речі та події був їхнім спільним завданням, яке необхідно виконати. Для цього потрібно дотримуватись таких рекомендацій: поставитись до малолітнього серйозно, продемонструвати довіру, зберігати спокій. За умови, якщо до вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

причетні батько, мати, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, або особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, потрібно забезпечити відсутність впливу зазначених осіб на позицію дитини. Слід ураховувати, що дитина може не розуміти характер здійснюваних з нею злочинних дій. Відповідно, у неї може зберігатися добре ставлення до своїх рідних, острах зробити дії, які для них неприємні.

Під час етапу вільної розповіді малолітній потерпілий повинен розповідати про перебіг подій спокійно, у своєму темпі, але послідовно. Вільна розповідь дозволяє розкрити особисті враження допитуваного. На цьому етапі можна виявити, які елементи подій викликали емоції в потерпілого, які з них були для нього важливими, вартими того, щоб їх помітити та запам'ятати.

Криміналістичними рекомендаціями під час етапу вільної розповіді малолітнього потерпілого є:

- якнайчастіше звертатися до дитини за іменем, говорити повільно, чітко, спокійним голосом, використовувати просту, зрозумілу мову;
- створити безпечну атмосферу доброзичливого ставлення до потерпілого та виявити зацікавленість у розмові;
- підтримувати зоровий контакт, але без надмірного, безперервного спостереження;
- переривати розповідь можна лише у випадку крайньої необхідності;
- бути готовим розповісти про себе, висвітлити певні випадки з особистого життя для налагодження ближчого контакту з дитиною.

Під час проведення допиту категорично заборонено: порушувати фізичний простір малолітнього; підганяти його, оцінювати потерпілого та його висловлювання; реагувати здивуванням на слова дитини; коментувати описувані ним ситуації згідно з уявленнями дорослих; змушувати його до відповіді, говорити, що він повинен щось знати або пам'ятати; ставити питання про його побажання щодо покарання злочинця; оцінювати близьких потерпілому осіб; впадати в паніку, якщо він виражає свої негативні емоції.

Метою етапу детальних запитань є доповнення викладу подій, здійсненого потерпілим під час вільної розповіді, та їх упорядкування для з'ясування обставин справи. Цей етап допиту повинен мати таку форму розмови, яка відповідала б особливостям розвитку дитини.

Допит малолітнього потерпілого може проходити в конфліктній і безконфліктній ситуації. Як свідчать емпіричні дослідження, переважно йдеться про безконфліктну слідчу ситуацію.

Конфліктна слідча ситуація зазвичай пов'язана з наданням неправдивих показань допитуваним. Неправдиві показання малолітнього, крім свідомої відмови говорити правду,

можуть бути пояснені самонавіюванням, підвищеним впливом дорослих, а також бути плодом його фантазії або наслідком невмотивованого бажання збрехати. Фантазуючи, дитина у показаннях сплітає брехню з правдою чи вигаданими нелогічними подробицями, тому рекомендовано використовувати такий тактичний прийом, як максимальна деталізація відомостей, які повідомляє потерпілий, з метою пошуку «опорних пунктів», тобто даних, які можуть бути перевірені іншим шляхом.

Ефективним у цьому випадку може виявитися повторний допит. Емпіричні дослідження демонструють, що у пам'яті дітей, особливо меншого віку, досить швидко забуваються або замінюються новими вигадані деталі. Якщо на повторному допиті потерпілий слово в слово повторює раніше дані показання і вживає слова та вирази, не властиві його віку, слідчий може припустити, що такі відомості є результатом впливу дорослого.

Проблема надання завідомо неправдивих показань є типовою для допиту неповнолітнього підозрюваного.

Так, О. О. Проценко вважає, що під час допиту неповнолітнього підозрюваного для верифікації його показань слідчий повинен акцентувати увагу на таких моментах:

- особистість й обізнаність неповнолітнього підозрюваного (коли характер його показань, особливості дозволяють дійти висновку про те, що він не здатний вигадати, перекрутити повідомлене);

- відсутність інформації (незнання неповнолітнім підозрюваним тих обставин, які мали бути відомі та не могли бути забутими, якщо його показання є достовірними);

- рівень мовлення неповнолітнього підозрюваного (відповідність мовних особливостей показань його культурному рівню (нецензурна лайка, жаргонізми, професійна належність, лексичний запас));

- унікальність показань (якщо повідомлення має свою індивідуальність, то більш обґрунтовано вважати його правдивим);

- емоційна насиченість показань (правдиві показання мають порівняно більшу кількість суто особистих, емоційних моментів, посилення і вказівок на переживання);

- критерій невідповідностей (сумлінний неповнолітній підозрюваний описує фрагменти та деталі події, не завжди й не в усьому узгоджує їх між собою; неповнолітній підозрюваний, який повідомляє неправду, робить спроби усунути невідповідності).

Також важливим для верифікації показань неповнолітніх є спостереження за поведінкою неповнолітнього підозрюваного та його психофізіо-

логічними реакціями в процесі допиту (Protsenko, 2019, p. 87-88).

Окреслені автором криміналістичні рекомендації можуть бути використані з метою виявлення неправдивих показань малолітнього потерпілого.

Варто зазначити й те, що основним завданням на першому етапі взаємодії з малолітнім під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, зокрема й допиту, є забезпечення відчуття психологічної безпеки не лише через систему юридичних гарантій, а, передусім, – на рівні самовідчуття.

На етапі детальних запитань необхідно врахувати такі криміналістичні рекомендації:

- до потерпілого необхідно звертатися спокійним тоном, уникаючи емоцій, незалежно від змісту питання, говорити повільно й починати з найлегших питань, поступово підвищуючи їхню складність. Питання мають бути короткими та сформульовані з використанням простої термінології, бажано уникати займенників;

- слід спостерігати, чи малолітній вас розуміє, використовувати прості граматичні конструкції та контролювати, щоб одне питання містило в собі лише одну тему, яка вимагає пояснення;

- необхідно використовувати вислови, які вживала дитина раніше під час спілкування;

- перед тим, як поставити потерпілому запитання, яке вимагає особливих знань, потрібно переконатися, чи ці знання є достатніми для надання відповіді;

- слід надавати достатньо часу для відповіді;

- не варто змінювати тему, ставити одночасно більше ніж одне запитання, вживати заперечення, багатозначні вислови, узагальнюючі терміни тощо.

Під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, слідчому необхідно з'ясувати відомості про час і місце вчинення злочину, характер учинених щодо потерпілого дій.

Формулюючи питання про частину дня, у якій подія відбулася, потрібно орієнтуватися на звичні дії малолітнього, пов'язані з його щоденною діяльністю, наприклад: час дитячих програм, купання, сну, обіду, повернення когось із батьків з роботи, повернення його з садка тощо, або про явища, за якими спостерігає малолітня особа, наприклад: ніч, сонце, дощ тощо. У запитаннях про день події, пору року чи рік можна зіставити інформацію з особливими днями або періодами в її житті.

Якщо потерпілий вказує точну дату події або її точну годину, необхідно з'ясувати, яким чином йому вдалося це визначити, а потім запам'ятати. Що стосується маленьких дітей, то доцільно встановити, чи вміє вона визначати час за

годинником, попросити, наприклад, сказати, котра зараз година на годиннику.

Формулюючи питання про місце події, необхідно враховувати, що сприйняття та увага малолітньої особи є вибірковими й залежать від міри зацікавленості, емоційної залученості. Така риса сприйняття характерна також для опису місць, у яких потерпілий опинився та в яких міг статися злочин. Малолітня особа описує місце події згідно з ознаками, які були помічені нею в той момент, оскільки вони привернули її увагу, емоційно схвилювали. Ці риси можуть бути мало суттєвими для дорослої особи та їх юридичної значущості, однак вони можуть указувати на характерні елементи, які будуть придатними під час ідентифікації фактичного місця вчинення злочину (Akhtyrskaya et al., 2010, p. 61).

Рекомендовано запитати потерпілого, чи був він раніше в місці, де відбулися події, чи знав він це місце, і як його називає. Встановлюючи місце події, незнайоме малолітньому, варто починати з відкритих запитань і намагатися запустити в дію спогади, зафіксовані різними чуттями, – зором, слухом, нюхом, дотиком.

Для з'ясування, чи була подія одноразовою або багаторазовою, і якщо багаторазовою, то скільки разів вона повторювалася, необхідно, щоб потерпілий не тільки вмів механічно рахувати, але також розумів поняття кількості.

Ключовим питанням є отримання від потерпілого опису особи, що вчинила щодо нього злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості. Стандартні запитання про зовнішність і характерні риси злочинця для малолітніх осіб є досить важкими. По-перше, малолітня особа сприймає оточення, а значить й осіб навколо себе, відмінно від дорослого. Стоячи навпроти дорослого, її очі знаходяться часто значно нижче від обличчя, що очевидним чином обмежує можливість спостереження. Отже, малолітня особа не завжди може помітити те, що дорослим здається очевидним. Саме тому під час допиту варто враховувати, на якій відстані й у якій позі щодо дитини перебував злочинець, і чи була в неї можливість роздивитися, яким було його обличчя.

Також слід брати до уваги, що будь-яка доросла людина для малолітнього є високою, особливо тоді, коли вона сприймається як загрозлива, небезпечна, домінуюча.

Специфічна риса дитячого сприйняття полягає в мимовільності уваги та її зосередженні на найхарактернішому моменті. Дитина зазвичай помічає та запам'ятовує лише одну або кілька рис, які привертають її увагу з огляду на їхню незвичність, подібність до вже відомих рис або з інших причин. Вона розповідає про помічені риси, характерні для описуваної людини, власною мовою, притаманним їй способом.

Під час заключного етапу допиту в допитуваного малолітнього потерпілого, як правило, спостерігається певне розслаблення. Однак буває так, що він після дачі показань є знервованим, неспокійним з огляду на наслідки своїх висловлювань, їхню оцінку та свою роль у кримінальному провадженні. Слід дати йому час заспокоїтися, показати, що емоції є зрозумілими, похвалити за зусилля, навіть якщо його показання не містили суттєвої інформації.

У процесі розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи слідчі переважно обмежуються вербальним описом факту застосування насильства, фіксуючи його у відповідних протоколах допитів. Оформлення допиту (зокрема потерпілого) юридичною мовою може спотворювати достовірність події. Крім цього, під час розслідування окремих видів статевого злочинів, учинених щодо малолітніх, існують випадки заміни слідчим слів із лексики потерпілої особи на загальноприйняті терміни.

Наукова новизна

Чинними міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України та є частиною національного законодавства, визначені рекомендації щодо проведення допиту малолітньої особи.

Міжнародні стандарти допиту дітей впливають зі змісту Конвенції ООН «Про захист прав людини та основних свобод» 1950 року, Конвенції ООН «Про права дитини» 1989 року, Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року, Керівних принципів, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів, 2005 року, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 року, Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього до дитини, 2010 року та ін. Ці та інші важливі міжнародні документи формують правові засади, визначають основи діяльності органів правозастосування у сфері відправлення правосуддя щодо неповнолітніх. Важливо забезпечити дотримання високих міжнародних стандартів поведінки зі всіма дітьми, які потрапили в конфлікт із законом або перебувають у контакті із законом. Ідеться про необхідність реалізації «child-friendly justice» – «судочинства, дружнього дитині», а сприяє досягненню поставлених завдань технологія «child-friendly room» – «кімнати, дружньої до дитини», або – «зеленої кімнати» (Chornous, Reznik, Samodin, & Nikitina-Dudikova, 2019, p. 1109). Цю кімнату переважно використовують під час допиту малолітніх потерпілих від

насильницьких злочинів, зокрема й проти статевої свободи та недоторканості.

Із технічної та організаційної позиції «зелена кімната» для дітей – це дві суміжні кімнати: терапевтичний зал, у якому безпо-середньо з дитиною працюють слідчий, психолог, залучені фахівці з педіатрії, дитячої гінекології, психіатрії, педагогіки тощо, і – робоче приміщення для працівників правоохоронних органів і залучених спеціалістів, з якого ведеться спостереження за поведінкою дітей (кімната для спостереження).

Власне «зелена кімната» – це спеціально обладнане та пристосоване приміщення, яке використовують уповноважені суб'єкти в процесі проведення процесуальних дій під час кримінального провадження за умови забезпечення міжнародних стандартів поводження з дітьми. Проведення процесуальних дій в умовах «зелених кімнат» здійснюється за спеціально розробленою технологією.

Технологія проведення допиту дітей – потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості здійснюється із дотриманням низки засад (Chornous, 2020, p. 347-348).

На робочій стадії технологія проведення допиту в умовах «зеленої кімнати» може бути проілюстрована таким алгоритмом. У кімнаті для спостережень (де знаходиться слідчий, інші суб'єкти, які спостерігають за дитиною), гасять світло. У терапевтичному залі, де перебувають дитина й психолог, світло має бути яскравішим. Через гру світла спрацьовує ефект дзеркала – слідчий чує, про що говорить дитина, і спостерігає за нею. А дитина бачить лише дзеркало на стіні, що створює для неї більш комфортні психологічні умови. У вусі психолога розташований мікронавушник, через який слідчий може попросити поставити дитині те чи інше запитання. Усе, що відбувається, виводиться на монітор комп'ютера, записується та використовується в суді. Вище зазначене організовано з метою недопущення допиту дитини при всіх. Тут, у доброзичливій обстановці, їй менш болісно згадувати про насильство. Часто отримання показань проходить на підлозі, де малюк возиться з іграшками. Іноді йому легше розповідати, сидячи на колінах або під столом, чи затуливши обличчя руками. Такі умови допомагають створити атмосферу довіри. Перед допитом психолог і слідчий домовляються про процес проведення процесуальної дії. Крім того, попередньо психолог працює і з самою дитиною, пояснюючи свою роль. Важливо розуміти, що психолог – це насамперед помічник слідчого, своєрідний індикатор стану дитини, який полегшує процес співпраці дорослих і дітей. Він також потрібен, щоб налагодити конструктивний контакт потерпілого зі слідчим. Деякі діти навіть

не розуміють, що з ними відбувалася офіційна процесуальна дія, – настільки їм комфортно. Якщо діти стали жертвами злочинів у сфері сексуальної експлуатації та сексуального насильства, застосовуються анатомічні ляльки. На них є одяг, а під ним – анатомічні особливості. Малюки, не знаючи потрібних слів, беруть до рук ляльок і показують, як усе було з ними. Іноді дитині простіше не розповісти про травму, а показати на ляльках ("Shchorobliat", 2019).

У «зеленій кімнаті» у процесі допиту дитини під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи надається допомога для забезпечення комунікації для отримання показань, яка містить:

1) детальні анатомічні малюнки людей (жіночої та чоловічої статі) для сором'язливих/збентежених дітей, для маленьких дітей. Іноді діти не можуть чи не хочуть говорити, але малюючи можуть «розказати», що з ними відбулося;

2) олівці, фарби та папір для письмового опису/малювання про насильство;

3) «обличчя почуттів» для малих дітей для звіту про їхні почуття (злість, щастя, страх, тощо);

4) іграшку-телефон, щоб дитина могла говорити. Це інструмент, що може допомогти розмові з маленькими дітьми. Можна застосовувати й інші подібні засоби, наприклад, м'які іграшки, шкатулки «для секретів» тощо;

5) анатомічні ляльки (хлопчик і дівчинка) (Bochkor et al., 2012, p. 18).

Також необхідно обмежити кількість осіб, які беруть участь чи присутні під час опитування дитини. Значна кількість людей, передусім тих, які активно поведуть себе під час розмови з потерпілим, може викликати в нього відчуття дезорієнтації, знижувати увагу, призводити до втрати довіри, обмежуючи таким чином готовність до взаємодії.

Технологія проведення допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в умовах «зелених кімнат» повинна відповідати міжнародним стандартам поводження з дітьми, які перебувають у контакті із законом, у контексті засад судочинства, дружнього дитині (Chornous, Reznik, Samodin, & Nikitina-Dudikova, 2019, p. 1113).

З огляду на процесуальне оформлення допиту малолітнього потерпілого в «зеленій кімнаті», який проводить не безпосередньо слідчий, а спеціаліст-психолог, то процесуальна можливість проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії регулюється п. 3 ч. 1 ст. 232 КПК України, згідно з положеннями якої допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені в режимі відео конференції під час трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розсліду-

вання) у випадках проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого.

Отже, проведення допиту малолітньої особи в спеціально обладнаному приміщенні – «зеленій кімнаті» сприяє встановленню психологічного контакту й уникненню виникнення конфліктної ситуації під час його проведення. Це положення забезпечено тим, що в кімнаті для опитування присутня мінімальна кількість осіб, вона пристосована спеціально для малолітніх осіб і має облаштування, яке допомагає малолітньому потерпілому розповісти й пояснити ті обставини, які з ним сталися або свідком яких він став.

Висновки

Отже, допит як вербальна слідча (розшукова) дія має ключове значення для отримання відомостей про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, проте потребує врахування тактики його проведення, а саме: тактичних прийомів і криміналістичних рекомендацій, спрямованих на встановлення психологічного контакту й отримання необхідних відомостей від малолітнього потерпілого.

REFERENCES

- Akhtyrskaya, N.M., Kochemyrovska, O.O., & Khrystova, H.O. (et al.). (2010). *Rozhliad sprav stosovno zhorstokoho povodzhennia z ditmy sudamy Ukrainy: analiz zakonodavstva ta praktyky yoho zastosuvannia* [Consideration of cases of child abuse by the courts of Ukraine: an analysis of the legislation and practice of its application]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Bochkor, N.P., Datsenko, O.V., & Levchenko, K.B. (et al.). (2012). *Zeleni kimnaty* [Green rooms]. Kyiv: Ukraina [in Ukrainian].
- Braverman, S.S. (2019). Analiz suchasnykh pidkhodiv do pidvyshchennia efektyvnosti provedennia dopytu pid chas dosudovoho rozsliduvannia [An analysis of current approaches to improving the effectiveness of interrogation during pre-trial investigation]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 1(24), 62-68. doi: <https://doi.org/10.33270/03192401.62> [in Ukrainian].
- Budzynska, A. (2007). *Yak opytuvaty dytnu* [How to interview a child]. Varshava: Nichyini dity [in Ukrainian].
- Chornous, Yu., Reznik, N., Samodin, A., & Nikitina-Dudikova, H. (2020). Techniques of procedural actions performance in green room environment: comparative analysis of European and Ukrainian practices. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(6s), 1109-1115. Retrieved from <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/9200>.
- Chornous, Yu.M., & Shykoriak, M.M. (2018). Osoblyvosti pochatkovoho etapu rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh inozemtsiamy [Features of the initial stage of investigation of crimes committed by foreigners]. *Teoriia ta praktykasudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and practice of forensic science and criminology*, 18, 44-52. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.05> [in Ukrainian].
- Khyzhniak, Ye.S. (2013). Osoblyvosti rozsliduvannia statevykh zlochyniv shchodo malolitnykh [Features of the investigation of sexual crimes against minors]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172> [in Ukrainian].
- Lisova, A.Yu. (2014). Osnovy metodyky rozsliduvannia zgvaltuvannia [Fundamentals of rape investigation methodology]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Matiushkova, T.P. (2006). Takyka dopytu poterpilykh-zhinok vid nasylnytskykh zlochyniv [Tactics of interrogation of women victims of violent crimes]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Protsenko, O.O. (2019). Veryfikatsiia pokazan pid chas dopytu nepovnoletnoho pidozriuvanoho [Verification of testimony during the interrogation of a juvenile suspect]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 2(25), 86-92. doi: <https://doi.org/10.33270/03192502.86> [in Ukrainian].
- Shcho robliat u "zelenii kimnati": v Ivano-Frankivsku vidkryvsia odyz iz pershykh u kraini tsentriv psykholohichnoi dopomohy ditiam [What to do in the "green room": in Ivano-Frankivsk opened one of the country's first centers for psychological assistance to children]. (2019). *Misto, City*, 21. Retrieved from <https://mi100.info/2019/01/08/shho-robyat-u-zelenij-kimnati-v-ivano-frankivsku-vidkryvsya-odyn-iz-pershyh-u-krayini-tsentriv-psykholohichnoyi-dopomogy-dityam> [in Ukrainian].
- Zhaldak, I.A. (2019). Aktualni pytannia taktyky odnochasnoho dopytu dvokh chy bilshе vzhe dopytanykh osib [Topical issues of tactics of simultaneous interrogation of two or more interrogated persons]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1, 304-311. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-1.3> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування : наук.-практ. посіб. / [Н. М. Ахтирська, О. О. Кочеміровська, Г. О. Христова та ін.]. Київ : К.І.С., 2010. 124 с.
- Зелені кімнати : рек. до обладнання / [Н. П. Бочкор, О. В. Даценко, К. Б. Левченко та ін.]. Київ : Україна, 2012. 28 с.

- Баверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування. *Юридична психологія*. 2019. № 1 (24). С. 62–68. doi: <https://doi.org/10.33270/03192401.62>.
- Будзинська А. Як опитувати дитину : поради для фахівців. Варшава : Нічийні діти, 2007. 64 с.
- Chornous Yu., Reznik N., Samodin A., Nikitina-Dudikova H. Techniques of procedural actions performance in green room environment: comparative analysis of European and Ukrainian practices. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. No. 29 (6s). P. 1109–1115. URL: <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/9200>.
- Чорноус Ю. М., Шикоряк М. М. Особливості початкового етапу розслідування злочинів, вчинених іноземцями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 44–52. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.05>.
- Хижняк Є. С. Особливості розслідування статевих злочинів щодо малолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 219 с.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>.
- Лісова А. Ю. Основи методики розслідування зґвалтування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.
- Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.
- Проценко О. О. Верифікація показань під час допиту неповнолітнього підозрюваного. *Юридична психологія*. 2019. № 2 (25). С. 86–92. doi: <https://doi.org/10.33270/03192502.86>.
- Що роблять у «зеленій кімнаті»: в Івано-Франківську відкрився один із перших у країні центрів психологічної допомоги дітям. *Місто*. 2019. № 21. 8 січ. URL: <https://mi100.info/2019/01/08/shho-roblyat-u-zelenij-kimnati-v-ivano-frankivsku-vidkryvsya-odyn-iz-pershyh-u-krayini-tsentriv-psyhologichnoyi-dopomogy-dityam>.
- Жалдак І. А. Актуальні питання тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 304–311. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-1.3>.

Стаття надійшла до редколегії 30.04.2020

Nikitina-Dudikova H. – Ph.D in Law, Associate Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-0061>

Tactics of Interviewing Minors who are Victims of Crimes against Sexual Freedom and Integrity

The purpose of article is to present the tactics of interviewing minors who are victims of crimes against sexual freedom and integrity. The abovementioned aim is achieved by performing the following tasks: formulate the basic framework of interviewing minors who are victims of crimes against sexual freedom and integrity; reveal the peculiarities of tactical approaches application along with its combinations depending on the investigative situation (interviewing the underage victims). Methodological tools are selected with due attention to the aim, object specificity and research subject. Dialectic method is chosen to be the primary one; certain special methods are used: comparative – analysis of international and domestic legislation, scientific categories; systemic-structural – to formulate tasks for the procedure of interviewing minors who are victims of crimes against sexual freedom and integrity. Scientific novelty of this paper stipulates separation of international standards regarding the minors' interviewing formulated on the basis of provisions contained in UN Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), Convention on the Rights of the Child (1989), European Convention on the Exercise of Children's Rights (1996), Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime (2005), Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (2007), Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice (2010) etc. These and many other important international documents establish regulatory framework, providing certain guidelines for the law enforcement in the area of delivering justice with involvement of minors. It is crucial to ensure the compliance with the highest international standards of treating minors who are victims of crimes against sexual freedom and integrity, including the use of such techniques as «child-friendly room» or «green room» **Conclusions.** Interviewing as a verbal investigative (search) action is of primary importance in cases when it is necessary to obtain the testimony from the underage victim of crime against sexual freedom and integrity but requires to take the performance tactics into consideration namely tactical approaches and forensic recommendations.

Keywords: criminal proceeding; forensic tactics; forensic science; tactical approach; psychological contact; child; «green room».